

Древнотракийското културноисторическо наследство: употреба и злоупотреба

Ваня Лозанова-Станчева

Институт за балканистика с Център по тракология
при Българската академия на науките

Абстракт: Статията анализира новите проблемни ситуации, породени от настъпилите дълбоки промени в българската държава и българското общество в края на XX и началото на XXI в., които налагат предефиниране на задачите и инструментариума на тракологията с оглед актуализирането на темата за тракийското културноисторическо наследство и въпросите около неговото конструиране. Фокусът е насочен върху квазинаучния дискурс в българската история с акцент върху сегментирането на новите „участници“ в генерирането и преекспонирането на тракийското културноисторическо наследство.

Ключови думи: тракология, тракистика, Георги Раковски, Цани Гичев, Ганчо Ценов, Найден Шейтанов, living history

Keywords: Thracology, thrakistika, Georgi Rakovski, Cani Ginchev, Gancho Cenov, Nayden Sheytanov, living history

С Разпореждане № 185 на Бюрото на Министерския съвет на Народна република България от 12.05.1972 г. се създава Институт по тракология при Българската академия на науките с негов пръв директор професор Александър Фол, който стартира своята дейност от 15 май същата година¹. Този акт институционализира науката за тракийските древности. Стратегическа мисия на Института по тракология е да функционира като специализирано звено за интердисциплинарно изследване на историята на тракийската древност. Фокус в научните дирения е тракийската история, култура и език в по-широкия контекст на индоевропеистиката и като съществен дял от европейското и световното културноисторическо наследство.

DSc Vanya Stancheva (Lozanova) is Professor in Ancient History and Thracology at the Institute of Balkan Studies with Center of Thracology 'Prof. Al. Fol', of the Bulgarian Academy of Sciences. She works in the fields of Ancient Greek and Roman culture and Thracology.

¹ Публикацията е резултат от извършено изследване в рамките на проект BG05 M2OP001-1.001-0001 „Изграждане и развитие на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“ (Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, приоритетна ос 1 „Научни изследвания и технологично развитие“). This publication is the result of a survey conducted within the project BG05M2OP001-1.001-0001 Establishment and Development of 'Heritage BG' Centre of Excellence (Operational Program 'Science and Education for Intelligent Growth', priority Axis 1 'Research and technological development').

На 15 май 2022 г. ще отбележим 50 години от основаването на Института по тракология, чийто правопреемник е Центърът по тракология „Проф. Ал. Фол“, интегриран от 2010 г. в Института за балканистика с Център по тракология „Проф. Ал. Фол“ при БАН. За някои изследователи този акт поставя тракийското културноисторическо наследство в системата на държавните политики².

Настъпилите дълбоки промени в българската държава и българското общество в края на XX и началото на XXI в. постави историческите дирения в нов контекст, породиха нови проблемни ситуации, налагащи предефиниране на задачите и инструментариума на тракологията с оглед актуализирането на темата за тракийското културноисторическо наследство и въпросите около неговото конструиране.

Фигура 1. Разпореждане № 185 на Бюрото на Министерския съвет на Народна република България от 12.05.1972 г. за създаване на Институт по тракология при Българската академия на науките

Фигура 2. Сградата на Центъра по тракология „Проф. Ал. Фол“ към Института за балканистика с Център по тракология на ул. „Московска“ 13, София

² Strachilov 2019.

Динамичната природа на националната идентичност, която може да бъде повлияна от външни фактори, стимулира употребата и злоупотребата на *античното културноисторическо наследство* и особено *тракийската древност* през последните две столетия в кризисни за българската нация моменти с цел утвърждаване на специфични политически и идеологически нагласи посредством манипулиране на съзнанието на българина с принципи и ценности на модерния национализъм, чрез което се търси трайно реструктуриране на националистическия модел в условията на глобализация.

1. ИНТЕРЕСЪТ НА БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО КЪМ АНТИЧНОСТТА

се събужда под влияние на ренесансовите идеи на Европейския запад още към края на XVIII и началото на XIX в., чиито рефлексии могат да се доловят в българската просветенска книжнина³. Античността, наред с християнството, се превръща в интегрираща българите в европейската култура парадигма⁴. В усилието да се обвърже българската култура с античната цивилизация по специфичен начин фокусът се насочва към тракийското културноисторическо наследство като интегрален елемент от преминаващата през редица сътресения българска идентичност от края на XIX и началото на XX в. до днес. Актуализирането на тракийското минало служи за набавяне на „европейскост“⁵ като компенсация на съвременната българска реалност посредством една въобразена такава.

Корените на тези стремления за архаизиране на новоформиращата се нация могат да бъдат проследени назад във времето в отделни публикации на Константин Фотинов и Йордан Хаджиконстантинов-Джиданот, които биват продължени в „Славянска философия“ и „Паненистимия“ на Петър Берон⁶. Мнозина техни последователи ще възкресяват през следващото столетие усилията им да се компенсира комплексът за национална малоценност чрез реконструкция на имажинерни древности и въобразена приемственост между древното население и днешните българи⁷.

Фигура 3. Д-р Петър Берон (ок. 1799 – 1871)

Един парадигматичен пример е самоопределението на д-р Петър Берон като тракиец в студентската му документация до дипломирането му, а неговата родина е идентифицирана като Тракия. Това, разбира се, е по-скоро резултат от изискването студентите, идващи от Османската империя, да се регистрират по името на областите на месторождение, но редица негови сънародници се вписват като произхождащи от Македония или др. области на империята.

Самата идентичност на всяко модерно общество почива на непрекъснатост на миналото с настоящето⁸. Но на Балканите асоциирането на модерните нации с античния субстрат се модифицира в болезнено усилие към „по-дълга темпорална приемственост“⁹ и автохтонизъм, което ражда влечението към асоцииране на модерните нации с античния субстрат. Българската нация не е изключение.

2. КВАЗИНАУЧНИЯТ ДИСКУРС В БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

Красноречив пример за тази тенденция са появилите се в края на XIX и началото на XX в. **квазинаучни теории**, сред които на първо място бих поставила т.нар. „тракийска“ теория на Цани Гинчев (08.1835 – 26.07.1894)¹⁰. Според нея българите са автохтонно тракоилирийско население на Балканския полуостров: една спекулативна имитация на научно

³ Methodieva 2019.

⁴ Aretov 1995.

⁵ Strachilov 2019: 7, 8, 11, 14 и др.

⁶ Aretov 1995; Genchev 1988: 490; Methodieva 2019.

⁷ Strahilov 219: 268.

⁸ Shils 1971: 122-159; вж. Shils 1981.

⁹ Willey, Phillips 1958: 37.

¹⁰ Simeonova 2010.

изследване, чиито корени възхождат към някои актуални по онова време, но маргинализирани езикови и етногенетични теории в Западна Европа.

Фигура 4. Цани Гинчев (1835 – 1894)

Известно е, че Цани Гинчев се запознава с Георги С. Раковски като ученик в Белградската гимназия през 1857 г. и става възторжен негов почитател. През 1858 г. в Одеса, където Ц. Гинчев учи, се включва в работата му и активно му асистира в събирането и записването на „народни драгоценности“, т.е. на народни песни и приказки, при подготовката за печат на неговия „Показалец“, публикуван в Одеса през 1859 г. В края на живота си Гинчев става ревностен проповедник на своята „тракийска теория“, която е загатната още в статията му „Огнените тракийски любовни стрели“, публикувана в издаваното от него сп. *Труд* през 1888 г. (год. II, кн. VII, с. 801)¹¹.

Според Г. Симеонова¹² смисълът на Цани-Гинчевата „тракийска“ теория се състои в убедеността му, че траките са били винаги и са си останали славяни и че те са излъчили изселници на север, откъдето след време идват други славяни – бугари и създават държава, като обединяват тукашни с новопреселени. Рефлексии от тези възгледи ще видим в предубедеността на Чавдар Бонев в неговата четиритомна поре-

дица „Праславянските племена“ относно балкано-дунавския произход на славяните, т.нар. праславяни (гето-даките са северните праславяни!), които са изконно тракийско население, изселило се на север след налагането на римската власт. Преселниците намерили нови местоживелища на земите между Северните Карпати и Балтийско море, между поречието на Днестър – Днепър и долината на Тиса. Така се създали три праславянски племенни групи: Вант (Венеди), Анти и Ганти. През VI в. западната група получила ново название – склавини, което се наложило като общ етноним за трите клона¹³. Отхвърлена е тезата за прикарпатската прародина на славяните, които всъщност са потомци на тракийските изселници от балкано-дунавските земи. Така корените на съвременните „алтернативни“ теории за произхода на българите могат да бъдат проследени назад във времето до появилите се в края на XIX и началото на XX в. квазинаучни теории, сред които в конструирането на тракийското културноисторическо наследство специфично място заема тази на Цани Гинчев.

„Тракийската теория“ на Цани Гинчев¹⁴ обаче е достигнала до нас предимно въз основа на разговори със¹⁵ и частни писма до проф. Ив. Шишманов, за което той съобщава доста обстойно. Според него тя била изложена преди всичко в две писма – от 6 декември 1890 г., изпратено от Велико Търново, и от 8 юли 1891 г.¹⁶, и се характеризирала с два основни момента¹⁷:

1. *Древните тракийски племена*, които според Херодота образували подир индийците най-многобройния народ на света и които са прями предходници на славяните на Балканския полуостров, не са измрели. Те живеят и днес още между нас.

2. *Траките са славяни*. Те са дали на нашия език особената аналитична форма, която го отличава от другите славянски езици, в това число и от старобългарския. Езикът на Кирила и Методия не е трако-славянски, а специално *български*, бугарски. Бугари, така нарича Гинчев ония славяни, които са се заселили по-късно на Балканския полуостров върху землищата на „туканите“ (автохтонните) тракославяни, с които са се смесили. Бугари – от реката Буг, где то е била първобитната им люлка¹⁸.

¹¹ Ginchev 1988.

¹² Simeonova 2010.

¹³ Bonev 2007-2010.

¹⁴ Публикувана от Ив. Шишманов през 1895 г. в Shishmanov 1966: 256-269.

¹⁵ Shishmanov 1966b.

¹⁶ Shishmanov 1966a.

¹⁷ Shishmanov 1966; Stanchev 2011.

¹⁸ Shishmanov 1966.

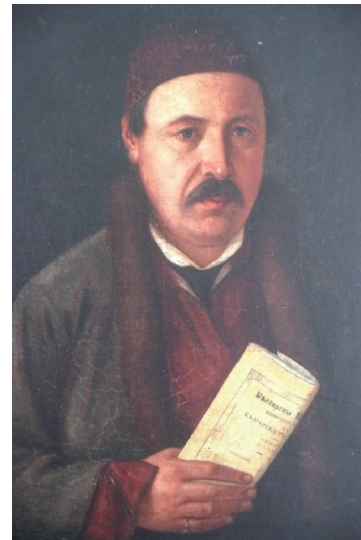

Фигура 5. Георги Раковски (1821 – 1867)

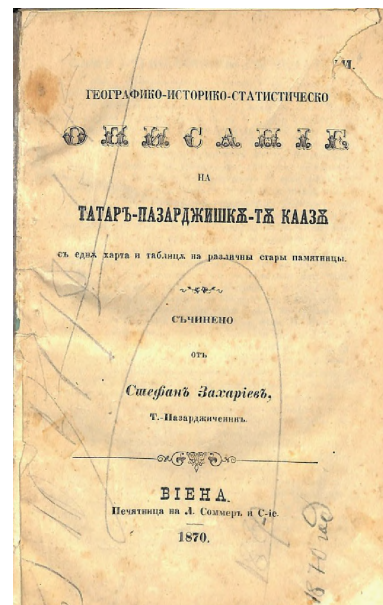
Впрочем д-р Иван Шишманов изрично посочва, че Раковски не е споделял теорията, към която възхождат идеите на Цани Гинчев: „Раковски поменува траките само пътъм, като не им отдава по-голямо значение, отколкото на галите, фръзите и пр. В туй именно се състои и разликата от Гинчева“¹⁹. Всъщност Раковски още от 1856 г. има теория за произхода на българите, които някога – преди времето на Александър Македонски – са се звали „Гимери и Кимери“²⁰. Според Иван Шишманов той само мимоходом споменава траките като съставна част на славянския род. Убеден е, че българите имат старина и древност, при това произходът им е индоевропейски. В усилието си да докаже „необратимо защо ние сме първи и най-стари жители в Европа“, през 1865 г. в Букурещ Раковски издава книгата „Българска старина“, в която излага своята теория за кимерийския произход на българите²¹ с акцент върху уникалността и древността на българската цивилизация. Към Г. Раковски възхожда и идеята, че народите не могат да изчезват безследно в хода на историята²². В своя коментар към теорията на Цани Гинчев Ив. Шишманов, въпреки скептицизма си, подкрепя убеждението, че траките не са изтребени окончателно, че те живеят още, и то се споделя от всички по-сериозни историци...²³ През 2008 г. Стефан Гайд ще заяви: „Траките са живи и днес“²⁴.

Всъщност усилието към тракийски автохтонизъм за първи път може да се долови в

предговора към труда на Стефан Захариев за Татар-Пазарджишката кааза, публикуван през 1870 г. във Виена²⁵, в който застъпва тезата за българския/славянския характер на трако-пелазгите. Той пише за „тракийските славяни“, които от пелазги станали българи; пелазги, траки, македонци, хуни, славяни са различните имена на българите. Подобно на Г. Раковски Ст. Захариев търси в Индия корените на трако-пелазгите, чийто български/славянски характер не поставя под съмнение²⁶.

Фигура 6. Стефан Захариев (1810 – 1871)

Фигура 7. Географико-историко-статистическо описание на Татар-пазарджишката кааза с една харта и таблица за различни стари памятници. Съчинено от Стефан Захариев, т. пазарджиченин. Виена, 1870.

¹⁹ Shishmanov 1966.

²⁰ Rakovski 1880; Rakovski 1865: 200.

²¹ Rakovski 1865: 200.

²² Rakovski 1880: 106.

²³ Shishmanov 1966: 261.

²⁴ Guide 2008.

²⁵ Zahariev 1870; вж. Simeonova 2010.

²⁶ Aretov 1995.

Към тази група автори, чиито идеи биват възкресявани днес от търсещите гръмка сензация, централно място заема и д-р Ганчо Ценов (1870 – 1949), който през 1910 г. издава основния си труд *„Произходът на българите и начало на българската държава и българската църква“* (преиздадена през 2014 г. от издателство „Хелиопол“ с финансовата подкрепа на Волен Сидеров!). В нея авторът лансира хипотезата си, че българският народ е формиран от смесването на хуно-българи и готи/гети, които смята за старите трако-илири и келто-скити и които в историческо време били *автохтонни* европейски народи. Славяните са по-новото име на гетите, Мизия е България, а българите са мизи, които не само са стар тракийски, но и троянски народ. „Българите са стари тракоилирийци, тракоилирийците пък принадлежали към расата, която днес се казва славянска раса“. В края на първото десетилетие на ХХI в. тези (хипо-)тези ще отекнат с пълна сила в „откритията“ на блогъра Sparotok, че „славяни е по-новото име на гетите, а българи по-новото име на мизите“, както и че траките са славяноезичен народ; „българите са траки и траките са българи“...²⁷

Фигура 8. Ганчо Ценов (1870 – 1949)

В труда си *„Кроватова България и покръстването на българите“* Ганчо Ценов – подобно на Стефан Захариев – идентифицира етнически скити, траки, гети, славяни и българи като един и същи народ, обитавал Балканския полуостров от дълбока древност. Редица факти са подложени на спекулативна интерпретация, следвайки и днес възкресяваната тенденция към разширяването на териториалния обхват на българската държава и изместването назад във времето на хронологическите хоризонти на българската история.

В кръга на този закъснял романтизъм на българската нация се вписва и забележителната фигура на д-р Найдено Шейтанов (1870 – 1949)²⁸, който в своята статия *„Предосвободително или цялостно възраждане“* през 1937 г. ще напише:

„... А понеже ние, българите, както италианците, обитаваме земя с класично минало – тая на старите траки, – то от нас трябва да започне такова едно Възраждане... *Славянобългарското да се продължи или допълни с трако-балканското* (к.а. – Н.Ш.). Към лозунга за средновековното ни Възраждане ще се прибави зовът: „Назад към древнобалканското!“, „Към старотракийското!“, „Към Орфея, Диониса и пр.!“. Да се създаде **тракизъм** като културнообновителна посока... Всъщност и тук няма нещо съвсем ново... Ето някои наченки на класично Възраждане у нас...“²⁹

Найдено Шейтанов е възпитаник на Лайпцигския и Пражкия университети, преподавател по немски език в престижната по онова време Първа мъжка гимназия. Той провъзгласява идеята за цялостно възраждане на паметниковата старина, на класична тракийска древност, на Средновековието и на предосвобождението.

Тези примери очертават механизмите на конструиране на „нови“ митове и тяхното функционализиране в българското съвременно общество. Те насочват към онези аспекти на инструментализация на параисторическите реконструкции, променящи и деформиращи традициите, които уж се опитват да възкресят и поддържат живи.

3. ДРЕВНОТРАКИЙСКОТО КУЛТУРНОИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО: УПОТРЕБА И ЗЛОУПОТРЕБА

Наред с дълбоките социални и икономически промени в България, наченали във всички сфери на обществения живот от есента на 1989 г., преходът предизвика и редица катаклизми в резултат на либерализацията на идеологическото пространство, на отпадането на ограниченията върху информационните канали и масмедията, отваряйки необятен хоризонт за алтернативни идеи, но и на спекулации, *респ.* за популяризирането и налагането на квази-исторични теории в интерпретацията/фалшификацията на исторически факти. Медийното пространство изобилства от заблуди, спекула-

²⁷ Sparotok 2009; Sparotok 2009a; Sparotok 2013.

²⁸ Lazarova 2008.

²⁹ Sheytanov 2006.

ции и фалшификации по отношение на историята и културата на древните траки и Древна Тракия през Античността, както и тяхното място в българското културноисторическо наследство. Мултиплицират се и „участниците“ в генериране на тракийско културноисторическо наследство, които не желаят да възприемат конвенционалните стратегии за академична употреба на историческия разказ.

Множат се радикални интернет форуми, националистически организации и други „параисторични“ групи³⁰, както и отделни субекти, които се опитват да конструират някакви нови културни рамки, някаква форма на своето живее, респ. на индивидуална културна и национална идентичност като своеобразна компенсация за ежедневните дефицити. Възкресяват се (по-скоро се пресътворяват и изобретяват) уж забравените легенди и обреди, които започват да се преоценяват като автентично културноисторическо наследство. На преден план бива изгласвана безкритично тяхната познавателна и художествена за сметка на социоструктурираща и социоконструираща функции. Повишава се интересът към езическите традиции (т.нар. неопаганизъм)³¹, което генерира нови идеи и символи на националната идентичност не без влиянието на определени (особено амбициозни) политически субекти. Включени бяха механизмите на конструиране на нови митове и тяхното функционализиране в българското общество като компенсаторен инструмент на недотам уверената в себе си, разколебана национална идентичност³². Възкресени бяха от новите адепти на квазинаучните теории множество имитации на научни изследвания от края на XIX и началото на XX в., фантазиращи величие, но и акумулиращи изключването на „другия“, езика на конфронтацията чрез принизяване на „другия“, принизяване на другите етнически и национални общности... Един многозначителен пример е идеологизирането и етнизирването на първомартенската обредност³³.

Почти столетие след огласяването на споменатите накратко по-горе доста несръчно и непрофесионално скалъпени компилативни теории, в началото на XXI в. те са възкресени, мултиплицирани и популяризирани благода-

рение на съвременните технологии, заливайки медийното пространство. Сред най-ревностните продължители на Цани Гинчев са Асен Чилингиров и Павел Серафимов, подвизаващ се доскоро в социалните мрежи като Sparotok³⁴. Гордо и шумно те декларират, че вещаят „истинската българска история“, но често премълчават авторството на първоизточниците си. Това е особено характерно за търсещите евтина сензациозност и популярност „месии“ на „истинската българска история“, които се множат. Един бегъл поглед в публикуваната от дилетанти по темата книжнина дава смущаваща статистика за огромната вълна от дезинформация, която залива четящата аудитория. По-страшна е статистиката от посещаващите псевдоисторическите сайтове³⁵.

Дори и без задълбочен анализ е видно от пръв поглед, че първоизточниците на тези националистически идеи за произхода на българския народ са компилация и подражание на модерните към средата на XIX в. (1835 – 1870) идеи на илиризма³⁶, според които южните славяни произхождат от античните илири. (Покъсно македонците ще станат наследници на пеонците!) В контекста на своето време, доминирано от търсенето на национална идентичност, тези автори следват закономерно парадигмата на античното културноисторическо наследство и „архитиповете на класическата древност, заложили *in illo tempore* (във време оно), в онзи привилегирован промеждутък от време, какъвто е за образована Европа апогеят на гръцко-латинската култура“³⁷. Привнесени в съвременния контекст и свръхинтерпретирани в спекулативен план, тези наивни идеи надхвърлят амбициите за конструиране на нови културни рамки, на някаква форма на индивидуално живее, респ. на индивидуална културна и национална идентичност като своеобразна компенсация за ежедневните дефицити. Доскоро идеите на тракийския автохтонизъм бяха доминирани от идеите за прабългарския и славянския произход на българската нация. От втората половина на 1960-те и 1970-те древнотракийското бива признато като неизменен съставен компонент във формирането на българската народност и съставна част на „новия

³⁰ Nikolov 2013: 24-63; вж. бел. 45.

³¹ Troeva 2018: 204-220.

³² Dichev 2018.

³³ Lozanova 2019a: 40-70.

³⁴ Sparotok: <http://sparotok.blog.bg/>

³⁵ Srachilov 2017.

³⁶ Grigorova 2006: 58-82; Balcheva 2021.

³⁷ Eliade 1991, цит. по Aretov 1995.

генеалогичен проект³⁸. Това стимулира споменатото по-горе болезнено усилие към „по-дълга темпорална приемственост“³⁹, вписвайки траките в „новия“ алтернативен легитимационен проект за българската нация.

Очертаните тенденции могат да бъдат синтезирани в няколко устойчиви *топоса* на параисторическия дискурс в българската историческа наука, сред които доминират:

1. „тракийска теория за произхода на българите“, или теорията за българите като траки;
2. автохтонният произход на българите на Балканския полуостров, тяхното ранно християнизирание, тяхната връзка с античното културно наследство;
3. тракийската теория за произхода на славяните, или трако-славяни;
4. траки, българи и славяни са едно и също, и т.н.

Основните характеристики на квазиисторичните теории могат да се сведат до няколко опорни пункта:

- пълно отричане на академичните исторически изследвания; пренебрегване и омаловажаване на признатите авторитети в историческите дирения;
- рециклиране на стари идеи и теории, плод на отдавна отминали епохи и процеси в българското общество;
- открито конфронтиране на официално поддържани от историографията факти, оспорвайки изцяло валидността на академичната наука;
- месиански декларации, деклариране *a priori*, че вещаят „истинската история“ на българите и на (непременно Велика) България;
- търсене на сензационност и медийно внимание чрез абсурдни неаргументирани декларации и спекулативна имитация на научно изследване;
- самиздат книги или издавани в неакадемични издателства; страници в Internet, в блогове и профили във Фейсбук („интернет-тракисти“)⁴⁰.

4. LIVING HISTORY⁴¹

Много близо до тази линия на анализ и оценка на проблемната ситуация застава едно друго набиращо бясна инерция явление на нашето съвремие, каквато е появата и бързата мултипликация на **групите за исторически**

възстановки, т.нар. *reenactments*. Те се асоциират с различни форми на представяне на „оживената история“ или „живеене в историята“, на начина на или моменти от живота на хората от определен исторически период. Включва исторически инструменти, архаични дейности и костюмиране в интерактивни презентации, които имат за цел да създадат и за наблюдатели, и за участници усещане за връщане назад във времето⁴².

Историческите възстановки се превръщат все повече в популярен културен феномен, във все по-амбициозно разпространяващи се форми за ангажиране с историята на широк кръг непрофесионална публика и своеобразен медиатор на културното наследство, стимулирани от дискурса на нарастващата нужда от тяхното популяризиране, но и като форма на търсене на идентичност посредством индивидуално или колективно конструиране на миналото. Посредством историческите възстановки се съживява и оживява тезата за автохтонните предци и техните днешни наследници – тракийските древности като „живо наследство“ и „жива история“ заемат нова роля на сцената на българската съвременност. Насърчавайки чувството за приемственост с древнотракийското минало, този феномен конструира имагинерни общности, което рефлектира върху съзнанието за идентичност на приобщаваните групи. Реенактмените, т.е. възстановчиците, твърдят, че да преживяваш своята история, е по-върховно, отколкото просто да я четеш: своеобразно „докосване до миналото“. Това е симбиоза между театър, наука и образование, чийто интеграл са комбинираното използване на различни медийни форми и пърформативни техники.

Историческите възстановки са носители на огромен потенциал за реализация на няколко базисни стратегии:

- неформално обучение по история, етнология, антропология и т.н.;
- те са своеобразна връзка между ученето и свободното време;
- пораждат своеобразна антропология на свободното време;
- акумулират общи преживявания и ценности, консолидиращи определени макро- и микрообщности посредством специфични форми на конструиране на минало, но и неговата интерпретация.

С популяризирането и разрастването на

³⁸ Strachilov 2019: 228.

³⁹ Willey, Phillips 1958.

⁴⁰ Strachilov 2019: 278.

⁴¹ Anderson 1982: 290-306; Anderson 1984; Anderson 1985; Anderson 1991.

⁴² Lozanova 2020: 253-264; Lozanova 2019.

новата мода на историческите възстановки в България специализираните анализи и коментари върху темата вече се налагат в българската историография⁴³. Доминира критичният тон спрямо аматьорските усилия за възкресяване на исторически събития и традиции, които най-често клонят към кич; размиване на границите между документално и фикция; компромиси с автентичността; визуално възприемане за сметка на словесното. Тези специфични „актьори“ в новите конфигурации за произвеждане на „тракийско наследство“ крият потенциал за генериране на квазинаучни концепции, но не са натоварени от надменната категоричност на аматьорите псевдоисторици, не са лишени от съмнения и са (безкритично) отворени за информация от всякакъв характер. Бидейки разпнати между патриотарските изкушения на т.нар. „алтернативни или непрофесионални историци“ и академичните изследователи, гравитиращи към конвенционалните центрове за генериране на исторически знания, реенактмените, т.е. възстановчиците, оформят специфична целева група, нуждаеща се от специално внимание и професионално консултиране.

Възкресяването на културноисторическото наследство, особено в националистически ракурс, крие опасността от деформиране на традициите чрез субективни интерпретационни модели⁴⁴, което все повече задълбочава конфликта между актуално съществуващата и „измислената“/„въобразената“ традиционност, между реалното и имагинерното наследство⁴⁵. Културният хоризонт, в който подмененото наследство се вписва по този начин, няма особен културноисторически смисъл и стойност, но пък е особено привлекателен, защото компенсира национални комплекси и има националотерапевтичен ефект⁴⁶.

Между художественото представяне на историята и академичния поглед към миналото стоят претенциите за *автентичност*⁴⁷. Концепцията за автентичност и погледът към миналото, прилагани от специалистите, са различни от тези на туристите и реенактмените, които често са с по-ограничени познания и ресурси. Академичните учени виждат в историческите възстановки профаниране, манипулиране

(дори фалшифициране) и несвършена интерпретация на миналото, а не самото минало. Те претендират за контрол на качеството и автентичността, за да се гарантира, че нематериалното културно наследство се преживява през „living history“ професионално. Освен това, както отбелязва Грег Денинг⁴⁸, „възстановките имат тенденцията да халюцинират миналото като настояще във въображаема, странна дреха“. Той вижда неслучайно във феномена на възстановките опозиционна/алтернативна културна практика⁴⁹ и въображаеми реалности.

Разказът за миналото е рефлексия на една „редактирана версия на миналото“, обикновено наричана *носталгично възприемане на миналото*, което често не се поддава на исторически контрол. Джефри Мейсън⁵⁰ с право отбелязва, че митът, създаден от мелодрамите, не само идеализира обществото, но и акумулира „идеално общество“, въображаема реалност: споделена романтична представа за изгубена първичност, в каквото се превръща и древнотракийското минало в нашето съвремие. Същото важи до голяма степен и за конструктите на възстановчиците у нас, които се стремят да конструират едно *носталгично* въображаемо минало, деформиращо и умножаващо националните идентичности. Тези тенденции пораждат изкуствени разделения и противопоставяния, използвани най-често като политически инструментариум в обществените дебати.

5. „НОСТАЛГИЧНО ВЪЗПРИЕМАНЕ НА МИНАЛОТО“: ДВА ПРИМЕРА

Като пример на очертаните процеси бих посочила две базисни пърформативни форми, интегрална част от формите на „living history“, илюстриращи експлоатирането на пърформативни техники при театрализираните исторически реконструкции:

- интерпретативни възстановки на тракийски обичаи и обреди;
- авторови спектакли по тема от „тракийското културноисторическо наследство“⁵¹.

Централно място в съвременната градска празничност намират **интерпретативните възстановки на тракийски обичаи и обре-**

⁴³ Mazdrashka-Michova 2015; Kalfina 2015; Strachilov 2017; Strachilov 2019; Dichev 2015; Dichev 2018.

⁴⁴ Shils 1981: 195, 209, 246; вж. Shils 1971: 122-159.

⁴⁵ Handler, Linnekin 1984: 273-290, 2 вж. бел. 76.

⁴⁶ Dichev 2015.

⁴⁷ Handler, Richard 1986: 2-4; Handler, Saxton 1988: 242-260; Handler, Linnekin 1984: 273-290.

⁴⁸ Denning 1996: 20; Dunning 2002: 63-73.

⁴⁹ Denning 1992: 4.

⁵⁰ Mason 1993: 197.

⁵¹ Lozanova 2019; Lozanova 2020.

ди, инициирани и подкрепяни от официални институции – общински власти и регионални исторически музеи. В този контекст като те-хен подвариант напоследък популярни стават **авторските спектакли по тема от древната обредност**. Тези две форми са интегрална част от проектите за местно развитие, които произвеждат тракийско културноисторическо наследство с цел стимулиране на културния туризъм и местната икономика. Но както с право отбелязва Ивайло Дичев, „историко-туристическият хибрид има един драматичен резултат: разрушава националната идентичност...“⁵².

По-негативната тенденция в този тип реконструкции на миналото е конфронтацията спрямо академичните исторически позиции и усилието към развиване на „нови традиции“, различни от миналото, но с убеждението, че са безалтернативно „автентични“⁵³. Поражда се напрежение в представите на реенакторите/възстановчиците за целите на традицията срещу модерността, от една страна, и на локалното срещу националното, от друга. За да се преодолее това напрежение, те се обръщат към въобразяването от тях минало.

Конфликтната ситуация би намерила на първо време разрешение посредством няколко съществени инструмента:

- историческа и художествена компетентност; използването на всички конвенционални средства за създаване на илюзия за древност: костюми, актуализирани с новооткрита информация; автентични аксесоари, музика, танц, движения; често постановката е насочена към активното участие на публиката;
- правилен избор на медиума за интерпретация, т.е. на професионалисти в съответната област, каквито са музейните специалисти, учени от изследователски и образователни институции;
- професионална режисура и мениджмънт на събитията.

Театрализираните възстановки предизвикват удоволствие и създават уникално интерпретативно преживяване от гледането, слушането и усещането на историческата атмосфера; участниците се чувстват прекрасно. Историческата област развива богата традиция на интерпретация чрез инструмента на „living history“. Тя се превръща все повече в ефективна форма

за образование на публиките и стимулиране на задълбочен интерес у тях.

Един специфичен израз на т.нар. „living history“ е *историческата драма на открито*, която, макар и в контекста на *интерпретативните възстановки*, би могла да се дефинира като *авторски спектакъл по тема от историческото минало*. Това са пърформативни постановки по сценарий за специфични събития, представяни на места, където съответните събития са се случвали, включващи всички елементи на театралното изкуство⁵⁴.

Професионално поставените пърформативни постановки от този тип надхвърлят възстановките на местната история и традиции и биха оказали осезателно въздействие върху местната икономика като специални събития и бранд на дестинацията⁵⁵.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

„Културноисторическо наследство“ е модерен културен конструкт и интерпретационен антропологичен термин, който се превръща днес, освен всичко останало, и в централен инструмент при анализа на механизмите на конструирането на национални идентичности. Поставена в контекста на съвременните тенденции към архаизация на националните традиции, типични за страните, възвръщащи си „независими“ идентичности след разпада на социалистическия лагер⁵⁶ и еманципация от външнополитически зависимости, *тракийската древност* бива превръщана в подчертано функционален компонент в системата от устойчиви елементи на националната и етническата идентичност⁵⁷. Внимателният анализ и изследването на тези функции в контекста на съвременните явления и тенденции в българското общество биха предефинирали оптималните инструменти и методи за усвояване на устойчиви научни модели на разпознаване на фалшивите сензации и спекулации от реалните резултати от научните изследвания на специалистите в областта на тракологията.

Тракийските древности днес се преоценяват като културно наследство на българите, което привлича интереса и повишава тяхната познавателна функция, приобщавайки го към днешните ценности. На преден план обаче

⁵² Dichev 2015.

⁵³ Ranger, Hobsbawm 1983.

⁵⁴ Конкретни примери вж. у Lozanova 2019; Lozanova 2020.

⁵⁵ Употребата на и злоупотребата с тракийското културноисторическо наследство в неопаганистични секти и в туризма тук са пропуснати, бидейки тема на друго изследване.

⁵⁶ Sedakova 2009: 139-148.

⁵⁷ Lozanova 2019.

бива изгласвана емоционалната функция, ограничена в рамките на забавното, атрактивно-то, развлекателното, зрелищното, достигащо до кич за сметка на фрагментираното знание за автентичните традиции и историческата действителност. Но в постмодерна перспектива истината за историческото минало е непостижима. Миналото е колаж от много истини в зависимост от гледната точка⁵⁸.

БИБЛИОГРАФИЯ

Aretov 1995: Aretov, Nikolay. Българското възраждане и Европа [Balgarskoto vazrazhdane i Evropa]. Sofia: <http://slovo.bg/showwork.php3?AuID=38&WorkID=4536&Level=3> (видяно на 05.06.2017).

Balcheva 2021: Balcheva, Antoaneta. Идеологемата за славянска взаимност в литературната традиция на илиризма [Ideologemata za slavyanskata vzaimnost v literaturnata tradicia na ilirizma]. In: Mirabilia: времена, пространства, митове [Mirabilia: vremena, prostranstva, mitove]. Sofia (под печат).

Bonev 2007: Bonev, Chavdar. Праславянските племена. Част 1. [Praslavyanskite plemena. Chast 1.]. Sofia.

Bonev 2008: Bonev, Chavdar. Праславянските племена. Част 2. [Praslavyanskite plemena. Chast 2.]. Sofia.

Bonev 2009: Bonev, Chavdar. Ч. 3. Праславянската църква и други проекти. Основни тези [Praslavyanskata carkva i drugi projekti. Osnovni tezi]. Sofia.

Bonev 2010: Bonev, Chavdar. Праславянските племена. Част 2. [Praslavyanskite plemena. Chast 4]. Sofia.

Genchev 1988: Genchev, Stoyan. Г. Раковски и изследването на българската народна култура [G. Rakovski i izsledvaneto na balgarskata narodna kultura]. In: Раковски, Георги. Съчинения [Rakovski, Georgi. Sachinenia.]. Т. 4, Sofia.

Guide 2008: Guide, Stephen. Тракийското Писмо Декодирано – IV [Trakiyskoto Pismo Dekodirano – IV]. Sofia.

Ginchev 1988: Ginchev, Tsani. Огнените тракийски любовни стрели и живите полели и лели (Купидони и Венери) [Ognenite trakiyski lyubovni streli i zhivite poleli i leli (Kupidoni i Veneri)]. In: Земя и хора [Zemya i hora]. Sofia.

Grigorova 2006: Grigorova, Margreta. „Прогласът“ на Людевит Гай и гласовете на „Лирата Илирия“ [‘Proglasat’ na Ljudevit Gaj i glasovete na ‘Lirata Iliria’]. – Проглас. Издание на Филологическия факултет при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ [Proglas. Izdanie

Но като заключение, струва ми се, особено актуална е и днес една мисъл на д-р Найдено Шейтанов:

„Напред, а не назад в историята трябва да търсим и открием възвишени цели, **обедняващи ни като народ** и обещаващи вписването ни в световния културен универсум не като епитони, а като оригинални творци“⁵⁹.

na Filologicheska fakultet pri Velikotarnovskia universitet ‘Sv. sv. Kiril i Metodiy’], No. 2, 58-82.

Dichev 2015: Dichev, Ivaylo. Дисниленд „България“ [Disneyland ‘Bulgaria’]. – <https://www.dw.com/bg/> (публикувано на 16.03.2015).

Dichev 2018: Dichev, Ivaylo. Откъде се взе този театрално-патриотичен подем? [Otkade se vze tozi teatralno-patriotichen podem?]. – <https://www.dw.com/bg/> (публикувано на 20.08.2018).

Eliade 1991: Eliade, Mircea. Митовите на модерния свят [Mitovete na modernia svyat]. – Панорама [Panorama], No 3-4, 6-14.

Kalfina 2015: Kalfina, Vyara. „Градил Дионис килия... или За Брад Пит и Трифон Зарезан“ [‘Gradil Dionis kilia... ili Za Brad Pitt i Trifon Zarezan’]. – Семинар BG, 12, Култура за продан [Seminar BG, 12, Kultura za prodan]: https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy12/item/442-gradil_dionis_kiliya.html (публикувано на 06.05.2015).

Lazarova 2008: Lazarova, Erika. Найдено Шейтанов: пътят на българското културно мисионерство [Nayden Sheytanov: patyat na balgarskoto kulturno misionerstvo]. – Литературен свят [Literaturnen svyat], No 3, ноември 2008: <https://literaturesviat.com/?p=2978> (видяно на 18.06.2021).

Lozanova 2019: Lozanova, Vanya. ‘Living history’: Пърформънс и идентичности [‘Living history’: Performans i identichnosti]. – Трета кръгла маса „Университетът срещу музея“: „Живите наследства и музеят (между експониране, анимиране, разиграване, създаване на възстановки и нови културни практики)“ [Treta kragla masa ‘Universitetat sresta musea’: ‘Zhivite nasledstva i museyat (mezhdru eksponirane, animirane, razigravane, sazdavane na vazstanovki i novi kulturni praktiki)']. Sofia (под печат).

Lozanova 2019a: Lozanova, Vanya. Към първомартенската обредност: традиции и (съ-)временност [Kam parvomartenskata obrednost: tradicii i (sa-)vremennost]. – In: Пролетта в празничния обреден календар: традиция и модерност. (= Проблеми на културното наследство,

⁵⁸ Jameson 1991: 317.

⁵⁹ Цитирано по Lazarova 2008.

Том 3) [Proletta v praznichnia obreden calendar: tradicia i modernist. (= Problemi na kulturnoto nasledstvo, T. 3)]. Sofia, 40-70.

Lozanova 2020: Lozanova, Vanya. 'Living history' като пърформънс: постмодерен поглед към предмодерното минало ['Living history' като performans: postmoderen pogled kam predmodernoto minalo]. In: Нематериалното културно наследство: самобитност, приемственост, опорочаване. Сборник с доклади от научна конференция, София, 28 март 2018 г. [Nematerialното kulturno nasledstvo: samobitnost, priemstvenost, oporochavane. Sbornik s dokladi ot nauchna konferencia, Sofia, 28 mart 2018]. Sofia, 253-264;

Mazdrashka-Michova 2015: Mazdrashka-Michova, Fani. Историческите възстановки като специално събитие [Istoricheskite vazstanovki като specialno sabitie]. – Newmedia21.eu. Медиите на XXI век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика [online] [Newmedia21.eu. Mediite na XXI vek: Online izdanie za izsledvania, analizi, kritika] [online]. – <http://www.newmedia21.eu/analizi/istoricheskite-vazstanovki-kato-spetsialno-sabitie/> (публикувано на 13 март 2015).

Methodieva 2019: Methodieva, Marta. Гръко-римската античност в българската книжнина (края на XVIII – първата половина на XIX век) [Grako-rimska antichnost v balgarskata knizhnina (kraya na 18th – parvata polovina na 19th vek)]. PhD Dissertation, Institute of Balkan Studies with Center of Thracology, BAS, Sofia.

Nikolov 2013: Nikolov, Alexander. Параисторията като феномен на прехода: „преоткриването“ на древните българи [Paraistoriyata като fenomen na prehoda: 'preotkrivaneto' na drevnite balgari]. In: Историческият хабитус: предметената история. Сборник в чест на 65-годишнината на доц. д-р Румен Донков [Istoricheskijat habitus: opredmetenata istoria. Sbornik v chest na 65-godishninata na doc. D-r Rumens Donkov]. Sofia, 24-63.

Rakovski 1865: Rakovski, Georgy. Българска старина [Balgarska starina]. Bucharest.

Rakovski 1880: Rakovski, Georgy. Ключъ българскаго языка [Klyuch balgarskago yazika]. Odessa.

Sedakova 2009: Sedakova, Irina. Мартеница в современной городской культуре Болгарии. – МАРТЕНИЦА. MÄRTIŞOR. MART'Σ.VERORE... In: Материалы круглого стола 25 марта 2008 года. Москва: Институт славяноведения РАН, Центр лингвокультурных исследований 'Balcanica', 139-148.

Simeonova 2010: Simeonova, Galya. Цани Гинчев: към въпроса за остойностяване на приноса [Cani Ginchev: kam vaprosa za ostoynostyavaneto na prinosa]. – <https://litternet.bg/publish26/gatia-simeonova/cani-ginchev.htm> (публикувано на 12.09.2010; видяно на 05.04.2021).

Stanchev 2011: Stanchev, Evlogi. Твор-

чеството на д-р Ганчо Ценов – академичен национализъм или квазинаучен автохтонизъм [Tvorchestvoto na d-r Gancho Tsenov – akademichen nacionalizam ili kvazinauchen avtohtonizam]. – http://prehodbg.com/sites/default/files/Evlogi_Stanchev_doklad_Belgrad_19_21_09_2011.pdf (видяно на 18.06.2021)

Strachilov 2017: Strachilov, Ivo. Траките отвръщат на удара: антично наследство и култура на участието [Trakite otvratat na udara: antichno nasledstvo i kultura na uchastieto]. – Семинар BG. Онлайн списание за културни изследвания. Брой 14. Веселата публичност [Seminar BG. Online spisanie za kulturni izsledvania. Broj 14. Veselata publichnost]: <http://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy14/item/470-trakite-otvrashtat-na-udara.html> (публикувано на 05.06.2017).

Strachilov 2019: Strachilov, Ivo. „Тракийският“ разказ в съвременна България – стари легитимационни рефлексии или търсене на европейска принадлежност (исторически образи, културни стереотипи и идеологически конструкции) [‘Trakiyskiat’ razkaz v savremenna Bgaria – stari legitimacionni refleksi ili tarsene na evropeyska prinadlezhnost (istoricheski obrazi, kulturni stereotipi i ideologicheski konstrukti)]. PhD Dissertation, SU ‘St. Kliment Ohridski’, Sofia.

Troeveva 2018: Troeva, Evgenia. Българското неоезичество и траките [Balgarskoto neoezichestvo i trakite]. In: Сб. Жива старина. Научното наследство на Димитър Маринов (1846 – 1940) [Sbornik Zhiva starina. Nauchното nasledstvo na Dimitar Marinov (1846 – 1940)]. Sofia, 204-220.

Sheytanov 2006: Sheytanov, Nayden. Предосвободително или цялостно Възраждане? [Predosvoboditelno ili tsyalostno Vazrazhdane?]. In: Sheytanov, Nayden. Балкано-българският титанизъм [Balkano-balgarskiyat titanizam]. Sofia, 2006.

Shishmanov 1966: Shishmanov, Ivan. Тракийската теория на Цаня Гинчев [Trakiyskata teoria na Tsania Ginchev]. In: Shishmanov, Ivan. Избрани съчинения [Izbrani sachinenia]. T. 2, 1966, 256-269.

Shishmanov 1966a: Shishmanov, Ivan. Априловият сборник от български народни песни в архива на Раковски [Apriloviyat sbornik ot balgarski narodni pesni v arhiva na Rakovski]. In: Shishmanov, Ivan. Избрани съчинения. T. 2 [Izbrani sachinenia. T. 2]. Sofia, 1966.

Shishmanov 1966b: Shishmanov, Ivan. Спомени за Цани Гинчев [Spomeni za Tsani Ginchev]. In: Shishmanov, Ivan. Избрани съчинения. T. 2 [Izbrani sachinenia. T. 2]. Sofia, 1966 (= Шипманов, Ив. Спомени за Цани Гинчев. – Български преглед, кн. 1, год. II, 1894) [Shishmanov, Ivan. Spomeni za Tsani Ginchev. – Balgarski pregled, kn. 1, god. II, 1894].

Sparotok 2009: Sparotok (Серафимов, Павел). Митът за пославянчването на българите [Mitat za poslavyanchvaneto na balgarite]. In: Истинската

българска история! [Istinskata balgarska istoria!]: <http://sparotok.blog.bg/politika/2009/09/04/mityt-za-poslavianchvaneto-na-bylgarite.391514> (публикувано на 04.09.2009).

Sparotok 2009a: Sparotok (Серафимов, Павел). „Изчезването“ на един народ: първа част [‘Izchezvaneto’ na edin narod]. In: *Истинската българска история!* [Istinskata balgarska istoria!]: <http://sparotok.blog.bg/politika/2009/09/13/quot-izchezvaneto-quot-na-edin-narod.396786> (публикувано на 13.09.2009).

Sparotok 2013: Sparotok (Серафимов, Павел). „Изчезването“ на един народ – II [‘Izchezvaneto’ na edin narod]. In: *Истинската българска история!* [Istinskata balgarska istoria!]: <http://sparotok.blog.bg/politika/2009/09/13/izchezvaneto-na-edin-narod-ii.396788> (публикувано на 13.09.2009).

Zachariev 1870: Zachariev, Stefan. Географико-историко-статистическо описание на Татарпазарджишката кааза с една харта и таблица за различни стари паметници. Съчинено от Стефан Захариев, т. пазарджиченин [Geografiko-istorichesko-statisticheskoe opisanie na Tatarpazardzhishkata kaasa s edna harta i tablica za razlichni stari pamyatnici. Sachineno ot Stefan Zahariev, t. pazardzhichenin]. Vienna.

Anderson 1982: Anderson, Jay. Living History: Simulating Everyday Life in Living Museums. – *American Quarterly*, № 34.3, 290-306;

Anderson 1984: Anderson, Jay. Time Machines: The World of Living History. Nashville: The American Association for State and Local History.

Anderson 1985: Anderson, Jay. Living History Sourcebook. Nashville: American Association for State and Local History.

Anderson 1991: Anderson, Jay. *A Living History*

Reader. Nashville.

Dening 1992: Dening, Greg. Mr. Bligh's Bad Language: Passion, Power and Theatre on the Bounty. Melbourne.

Dening 1996: Dening, Greg. Performances. Chicago.

Dunning 2002: Dunning, Tom. Civil War Re-Enactments: Performance as a Cultural Practice. – *Australasian Journal of American Studies*, Vol. 21, № 1, 63-73.

Handler 1986: Handler, Richard. Authenticity. – *Anthropology Today*, Vol. 2, № 1, 2-4.

Handler, Saxton 1988: Handler, Richard and William Saxton. Dyssimulation: reflexivity, narrative and the quest for authenticity in 'living history'. – *Cultural Anthropology*, Vol. 3, № 3, 242-260;

Handler, Linnekin 1984: Handler, Richard and Jocelyn Linnekin. Tradition, Genuine or Spurious. – *The Journal of American Folklore*, Vol. 97, № 385, 273-290.

Jameson 1991: Jameson, Fredric 1991: Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism. New York.

Mason 1993: Mason, Jeffrey. Melodrama and the Myth of America. Bloomington.

Ranger, Hobsbawm 1983: Ranger, Terrene and Hobsbawm, Eric. (Eds.). The Invention of Tradition, Cambridge.

Shils 1971: Shils, Edward. Tradition. – *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 13, Issue 2, 122-159.

Shils 1981: Shils, Edward. Tradition. Chicago.

Wiley, Phillips 1958: Wiley, Gordon R. and Philip Phillips. Method and Theory in American Archaeology. Chicago.

Ancient Thracian Cultural and Historical Heritage: Use and Abuse

Vanya B. Lozanova-Stancheva

The article aims to define the new problematic situations and the new 'participants' in the generation of Thracian cultural and historical heritage, caused by the profound changes in the Bulgarian state and Bulgarian society in the late 20th and early 21st century. It traces the roots of the interest of the Bulgarian society to Antiquity, respectively to the Thracian antiquities, which awoke under the influence of the Renaissance ideas of the European West as early as the end of the 18th and the beginning of the 19th century.

'Cultural-historical heritage' is a modern cultural construct and interpretive anthropological term, which is becoming today, among other things, a central tool in the analysis of the mechanisms of construction of national identities.